

Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskuksen 25-vuotisjuhlaseminaari 17.9.2004, Tieteiden talo
Sari Lehtinen, suunnittelija, Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskus

Vaihtotoiminnan kehitys maailmalla

Tarkastelun kohteena on pari viime vuosikymmentä.

Jo 1980-luvulla alkoi selkeä **suuntaus määrällisestä laadulliseen vaihtoon**. Tämä on vielä entisestään korostunut siellä, missä kirjastoja on organisoitu uudelleen - tilankäyttö ja resurssien käyttö ja kirjastojen kokoelmien arviointi suhteessa käytön tarpeisiin on karsinut tarpeettomiksi katsottuja vaihtoja. Myös kirjastojen omat julkaisut tai aiemmin käytössä olleet laitospainokset ovat vähentyneet tai muuttuneet kirjastolle maksullisiksi. Tällöin on tarkasteltu vaihtojen kannattavuutta uudelleen. Erilliset duplettikokoelmat ja vaihtolistat ovat työläitä ylläpitää, vaihtoja hoitava henkilökunta on lähes joka paikassa vähentynyt. Vaihtoihin ja yleensä hankintoihin saatu rahoitus on pienentynyt - on jouduttu keskittymään vain keskeisten julkaisujen hankkimiseen. Sama mitä Suomessa on tapahtunut on ollut yleistä muuallakin. Tosin edelleen on runsas joukko yliopistojen kirjastoja, tiedeakatemiain kirjastoja ja museoiden kirjastoja, jotka saavat ilmaiseksi vaihtoa varten omia tai taustayhteisöjensä julkaisuja. Näiden osalta muutokset vaihtotoiminnassa ovat olleet vähäisiä elleivät taloudelliset syyt ole pakottaneet toiminnan supistamiseen.

Elektronisen julkaisemisen yleistyminen on joissakin tapauksissa vaikuttanut: julkaisun elektronista versioita ei ole enää ollut mahdollista saada vaihtona tai kirjasto ei ota vastaan enää paperijulkaisuja. Elektronisten julkaisujen aiheuttamat muutokset ovat vaikuttaneet kuitenkin varsin pieneen osaan vaihtoista.

Lähes kaikkien maiden vaihtotoimintaa rajoittava asia on **postikulujen** kohoaminen. Vain muutamissa maissa (mm. Espanja ja Israel) postikuluissa annetaan nykyään alennusta vaihdossa lähetettävälle painotuotteelle. Vaihtokeskuksen osalta postin yhtiöittäminen Suomessa poisti vähitellen myös aiemmin sovitun alennuksen vaihtolähetysten postimaksuista. Postikulujen suuruus on sekä tyystin lopettanut joitakin vaihtoja että usein viivästyttänyt lähettämistä.

Julkisen tuen ja muiden tukien väheneminen hankaloittaa yliopistokirjastojen tilannetta kautta maailman. Esimerkkinä **Michiganin yliopiston kirjasto**, joka on suuri kirjasto ja jolla on laajaa vaihtotoimintaa ja merkittävät elektronisen aineiston

resurssit:

“MEMORANDUM TO: Deans, Schools and Colleges
FROM: William A. Gosling, University Librarian
DATE: March 25, 2004
SUBJECT: Library Collections

The University Library has for many years been the beneficiary of strong campus support from the faculty and campus administration who, at every opportunity, have affirmed and funded the centrality of the Library in the intellectual life of the campus. After conversations with the Provost and an analysis of our budget, the Library is at a point where the current fiscal downturn requires us to intensify our evaluation and reduction of acquisitions in all areas of the collection. While our circumstances in that regard are akin to others, we are also faced with unique circumstances related to the purchase of scholarly materials. Research libraries across the country, from Harvard to Berkeley, are experiencing significant shortfalls in keeping up with the cost of acquiring content....”

(<http://www.lib.umich.edu/collections/budget/letter.html>)

Michiganin yliopiston kirjasto hankkii vaihtona julkaisuja, joita ei muuten saa ja vaihtaa yli 30 sarjaa sekä lisäksi muita julkaisuja. Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskus saa näistä sarjanimekkeistä noin kolmanneksen tällä hetkellä.

Jotta ei tulisi liian synkkää kuvaa vaihtotoiminnasta, niin sanottakoon, että

vaihoilla on edelleen monille kirjastoille suuri merkitys ja vaihtotoiminta on pysynyt vakaana vuosikymmeniä. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että kirjastolla on erillinen vaihto-osasto tai nimetyt vaihtoja hoitavat henkilöt hankintaosastolla.

Esimerkkinä Yhdysvaltain kirjastoja:

The **Smithsonian Institution Libraries** (20 kirjastoa) harjoittaa vaihtoa yli 4000 instituution kanssa ympäri maailmaa saaden ajankohtaisia kausijulkaisuja, näyttelykatalogeja ja muuta kirjallisuutta (<http://www.sil.si.edu/about/index.htm>); suomalaisten tieteellisten seurojen kanssa vaihto on alkanut vuonna 1881

Library of Congress vaihtaa yli 12000 instituution kanssa ympäri maailman (<http://www.loc.gov/acq/donatex.html>). Kirjasto lähettää mm. vaihtokeskukselle merkittävän määrän arvokkaita monografioita.

The Library of the Carnegie Museum of Natural History harjoittaa vaihtoja noin 530 kumppanin kanssa yli 75 eri maahan, saa vaihtona noin 700 kausijulkaisua; omat julkaisut ovat Annals ja Bulletin. (http://www.carnegiemnh.org/library/publication_exchange.htm)

The National Agricultural Library vaihtaa noin 6000 kumppanin kanssa (luvussa on myös ne, joilta saadaan lahjoja) ulkomailla ja USA:n sisällä. Vaihdossa kirjasto saa noin 70 000 nidettä vuosittain. Tämä on tärkeä tapa kartuttaa kokoelmia. (http://www.nal.usda.gov/acq/gift_and_exchange.html); suomalaisten seurojen kanssa vaihto on alkanut 1968.

On lukuisia laitoksia ja kirjastoja, joille vaihtotoiminta on edelleen hyvin tärkeä tapa levittää omia julkaisujaan ja kartuttaa kirjastojen kokoelmia. Monet erikoiskirjastot

ovat usein paikkoja, joiden vaihto on ollut tasaista ja jatkuvaa, mikäli niillä on ollut tarjottavana laadukkaita julkaisuja. Vaihtotoiminta varmistaa ensisijassa ei-kaupallisen kirjallisuuden saatavuuden, joskin jonkin verran vaihdossa liikkuu myös puhtaasti kaupallista materiaalia.

Mitä tulee itäiseen naapurimaahamme **Venäjään**, niin 1991 jälkeen vaihtojen tilanne maassa muuttui, kun valtion antama rahoitus muuttui epävarmaksi ja aiemmin hankintaa koskevat ohjeet ja valvonta lakkasivat toimimasta.

Neuvostoliiton varhaisina vuosina vain **Lenin-kirjasto Moskovassa** sai luvan harjoittaa vaihtotoimintaa ulkomaisten kirjastojen kanssa. Ennen vallankumousta varhaisessa vaiheessa esim. suomalaisilla seuroilla oli ollut runsaasti vaihtosuhteita Venäjän alueelle. 1950-luvun loppupuolella lupa ulkomaisiin vaihtoihin annettiin jo useammalle kirjastolle. Nämä kirjastot hankkivat joitakin nimekkeitä useina kappaleita, joita voitiin jakaa muille kirjastoille. Vaihtotoiminta oli valvottua ja kontrolloitua ulkomaisen kirjallisuuden suhteen ja lähes ainoa tapa hankkia länsimaista kirjallisuutta maahan.

1900-luvun alkupuoliskolla rahallinen tilanne oli vaikea ja kirjallisuuden hankkiminen ulkomailta kärsi. Vaihto oli melkein ainoa mahdollisuus saada kirjallisuutta.

Keskitetty vaihto kuitenkin alkoi loppua ja kirjastot, joilla ei ollut aiemmin suoria vaihtosuhteita ulkomaille olivat pulassa. Epävakaa taloudellinen ja poliittinen tilanne vaikuttaa myös vaihtopartnereiden suhtautumiseen: epävarmoin vaihtoihin ei haluta satsata. Tämä on voinut vähentää ulkomaisten vaihtopartnereiden aloitteesta vaihtoja Venäjälle. Toinen syy on se, että venäläisiä julkaisuja on nykyään mahdollisuus hankkia kaupallisten kanavien kautta, mikä monasti on nopeampaa ja helpompaa kirjastoille. Tosin ei-kaupallisten ja pienkustantajien julkaisujen määrä on edelleen suuri ja painosmäärät ovat pieniä; ne ovat hyvää ja haluttua vaihtomateriaalia. Vakaat vaihtosuhteet edesauttavat informaation saamista tällaisista julkaisuista.

Voisi vielä mainita Venäjän tiedeakatemian. Sen julkaisutoiminta jatkuu lähes ennallaan ja ainakaan vaihtokeskuksen osalta vaihtoihin ei sanottavia muutoksia ole tullut.

Galina Evstigneeva esittää tilaston, joka on mielenkiintoinen.

Russian National Public Library for Science and Technology:

Vaihtoina hankitun kirjallisuuden osuus

	%	kappaleina	vaihtokumppanien määrä
1991	27	26405	2096
1995	51	17996	1580
1999	76	13444	923
2000	59	10225	852

Vaihdot ovat vähentyneet, mutta niiden suhteellinen osuus ja merkitys on kasvanut.

Edelleen hän kertoo, että kirjaston specialistit listasivat 2000 tärkeintä ulkomaista

lehteä, joista tällä hetkellä saadaan 700, mistä luvusta 400 saadaan vaihtojen

kautta.

(<http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/148-101e.pdf> Galina A. Evstigneeva, The International book exchange in Russian Libraries: yesterday, today and tomorrow. , 67th IFLA Council and General Conference, August 16 - 25, 2001

<http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/150-101e.pdf>, Alexei P. Romanov - Tatiana V.

Petroussenko: International book exchange: has it any future in the electronic age. A view from the Russian National Library, St. Petersburg, 67th IFLA Council and General Conference, August 16 - 25, 2001

<http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/167-101e.pdf>, Nadia Zilper: USA - Russia Library Material Exchanges: Past, Present and Future, 67th IFLA Council and General Conference, August 16 - 25, 2001)

Viro ja Baltian maissa neuvostoaikana ulkomaisen tutkimustiedon saanti ja julkaisutoiminta oli rajoitettua, joskin 50-luvun loppupuolella myös siellä sai muutama kirjasto solmia suoria vaihtosuhteita. Julkaisutoiminnassa näkyy itsenäistyminen sekä määrissä että aiheissa. Itsenäistymisprosessiin liittyviä asioita, maiden varhaishistoriaa, 1900-luvun poliittista historiaa jne. käsitellään paljon. Se kiinnostaa myös ulkomaisia lukijoita. Lisäksi talouden, sosiaalipolitiikan ja oikeustieteen kehittäminen on keskeistä, taide ja kirjallisuus on mielenkiinnon kohteena. Vaihtotoiminnan kautta halutaan omia julkaisuja kansainväliseen näkyvyyteen ja halutaan kartuttaa omia kokoelmia ulkomaisilla julkaisuilla.

Liettuan suurimmat vaihtoa harjoittavat kirjastot ovat **Liettuan tiedeakatemian kirjasto**, **Vilnan yliopiston kirjasto** ja **Liettuan Kansalliskirjasto**, joilla on yhteensä yli tuhat ulkomaista vaihtopartneria. Kirjastot myös kontrolloivat jonkin verran keskenään vaihtoja, jotta rinnakkaista vaihtojulkaisujen kartuntaa ei syntyisi. Nämä kolme kirjastoa hoitavat pääosan koko maan vaihtotoiminnasta. Jonkin verran yksittäiset laitokset ovat olleet aktiivisia omien vaihtosuhteiden solmimiseksi.

Latviassa edelleen suuret kirjastot, kuten **Latvian akateeminen kirjasto**, **kansalliskirjasto** ja **Latvian yliopiston kirjasto** ovat pääasiallisia vaihtajia.

Erilliset laitokset ovat solmineet myös vaihtosuhteita viime aikoina.

Vaihtotoiminta on ollut **Virossa** perinteinen tapa hankkia ulkomaista kirjallisuutta. Ennen itsenäistymistä merkittävimmät vaihtokumppanit olivat muut Euroopan sosialistimaat ja Suomi. 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa vaihtosuhteita solmittiin laajemmin. Kokonaisuudessaan Viron kirjastoilla on vaihtosuhteita hieman yli 30 maahan. Tilanne on pysynyt melko tasaisena viime vuosina. Tärkeimmät Viron kumppanimaat ovat Pohjoismaiden lisäksi Venäjä ja Saksa. Näistä maista saatavasta kirjallisuudesta suurin osa tulee edelleen vaihtona. Tosin ostojenkin määrä on lisääntynyt. Vaihtona pyritään hankkimaan kirjallisuutta, jota ei helposti ostamalla saa. **René Tendermann Viron kansalliskirjastosta** arveli vuonna 1999 vaihtosuhteiden perusteella, että muun maailman (etenkin englanninkielisen) kiinnostus Viroa kohtaan väheni 1990-luvun muutosvuosien jälkeen. (<http://www.ifla.org/IV/ifla65/papers/050-107e.htm>). Todennäköisin kiinnostus onkin Viroa ympäröivissä maissa. Myös julkaisujen aiheet ja sisältö ovat usein sellaisia, että ne eivät kovin laajalta herätä mielenkiintoa, mutta kiinnostavat kyllä lähialueita. Virossa suurimmat vaihtotoimintaa harjoittavat kirjastot ovat **Tallinnan pedagogisen yliopiston akateeminen kirjasto**, ent. Eesti akadeemiline raamatukogu, **Viron kansalliskirjasto** ja **Tarton yliopiston kirjasto**. Vaihtona saatu kirjallisuus on sekä määrällisesti että suhteessa muulla tavoin hankittuun kirjallisuuteen vähitellen vähentymään päin.

Suomen tieteellisten seurojen vaihdot Viroon ovat pysyneet melko samana, hieman lisääntyneet 1990-luvulla. Vaihtokumppanien määrä on lisääntynyt jonkin verran ja Virosta saatava kirjallisuus on määrällisesti kasvanut paljon suhteessa sinne lähetettävään kirjallisuuteen. Sama koskee muitakin Baltian maita.

Yhteenvetona voi sanoa, että taloudelliset resurssit ovat pakottaneet instituutioita melko tarkkaan miettimään vaihtojen ja ostojen kannattavuutta kussakin tilanteessa. Jossain määrin tämä on merkinnyt menetyksiä vaihtokumppaneille esim. Venäjällä ja kehitysmaissa. Toisaalta se on karsinut melkoisen määrän tarpeetonta ja sisällöltään vähäarvoista materiaalia vaihdoista. Julkaisutoiminnassa tapahtuvista muutoksista suurin merkitys on odotettavissa Open access -julkaisemisen yleistyessä. Tämä muutos vie vielä vuosia.